

דף קכא

‘חד אמר מקצתו חישוב עליו, וחד אמר: מקצתו פלטתו חיה ומקצתו פלטתו סכין’ – רש"י מפרש שלא חישוב על כביצה שלמה אלא על מקצת, (וכמו"כ לא פלטתו חיה כשיעור ביצה), הלכך אינו מטמא בפני עצמו אלא בהצטרפותו לשאר הבשר.

ויש להקשות, אם כן מה בין זה לשאר בשר, שכשאינן בו כביצה אינו מטמא בפני עצמו אלא בצירוף, ואם יש בו כביצה – מטמא בפני עצמו.

ולכן יש מפרשים באופן אחר; שהאלל, אם חישוב על מקצתו, מצטרף גם החלק האחר שלא חישוב עליו, עם שאר האוכלין, להשלים לשיעור, (ובפרט כאשר לא חשב על חלק מסוים). וכמו עור ועצמות שאינם טמאים בפני עצמם, אך מצטרפים עם הבשר, כך גם מקצת האלל שלא חישוב עליו, אף כי אינו חשוב בפ"ע, מצטרף עם החלק האחר שחישוב עליו. (עפ"י תורא"ש; תורת חיים (וכתב שם שכן משמע מדברי הרמב"ם – טו"א ד, ד). וע' גם במובא בחכמת שלמה למהרש"ל – מפרש"י בקלף ישן, ובחזו"א).

(ע"ב) ‘הרוצה שיאכל מבהמה קודם שתצא נפשה... וממתין לה עד שתצא נפשה ואוכלו’ – האם גם הנכרי צריך להמתין שתצא נפשה אם לאו – ע' במובא לעיל לג.

‘אמר אביי: אינה מצלת על הבלועים שבתוכה דהא מטמאה טומאת אוכלין, והרובעה חייב, דהא אינה מטמאה טומאת נבלה’ – התוס' פירשו שהיא נחשבת כחיה לכל דבריה בודאי ולא מספק, ולכך הרובעה חייב מיתה. אלא שמכל מקום היות והיא מטמאה טומאת אוכלין, לכך אינה חוצצת מפני הטומאה. ומבואר מדבריהם שגם בע"ח חי הריהו בר קבלת טומאה, אם אך חל עליו שם 'אכל'. (ובתוס' להלן קכח. (ד"ה בהמה) אין נראה כן לכאורה. וצריך עיון).

ואולם בדעת רש"י שכתב 'אינה מצלת – לחומרא' (ואין לפרש כוונתו מפני הספק, שאם כן הרובעה לא יתחייב, כמו שהקשו התוס') יש לפרש, שמצד עיקר הדין כל בעל-חיים אינו מקבל טומאה, אלא שמדרבנן החמירו כאן שלא תחויף בפני הטומאה, היות ונראה כאוכלין. (גליונות קהלות יעקב. והאריך לדון בחקירה זו בספרו על טהרות סי' מ. וע"ע בזה בקובץ ענינים לעיל עה ושיעורי הגר"ד א, יא. וכעיקר דבריו כבר מבואר בתורא"ש, שלפי רש"י נראה שאם נגע בכלים הבלועים בתוכה ונכנס למקדש – פטור, כי מן הדין היא מצלת על הבלוע בתוכה.

ע"ע על דברי הגמרא 'אינה מטמאה טומאת נבלות ולא תציל?!' בשו"ת דובב מישרים ח"א קטז, ד).

דף קכב

‘האנקה והכח והלטאה והחומט’ – על זיהויים של שמונה שרצים האמורים בתורה; מובאות השערות והסברים – ראה בהרחבה בספר 'שיחת חולין' כאן.

‘דבר תורה עור אדם טהור, ומה טעם אמרו טמא, גזירה שמא יעשה אדם עורות אביו ואמו שטיחין’ – ועתה שגזרו טומאה על העור, לא יבואו לעשות כן – שיש טפשים שאינם חוששים לאיסור וחוששים לטומאה, וכדרך שאמרו (ביומא כג), שקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים. (עפ"י ראשונים).

וכבר עמדו הראשונים לבאר מדוע נקטו אביו ואמו דוקא, ולא שאר אדם. ונחלקו השיטות אם יש איסור הנאה מעור המת. (ע' בראשונים כאן, בסנהדרין מה. ובנדה נה. ועתוס' זבחים עא. שו"ת הרשב"א ח"א ססה). והרמב"ן מפרש, שאביו ואמו, משום חיבתם, הוא מפשיט העור ומקיימו ושוטחו לפניו כדי לספוד עליהם. ויש בדבר איסור משום הלנת המת מלקוברו, וגם משום בזיון. לכך גזרו עליהם טומאה, כדי שלא יפשיטו עור הקרובים לספוד עליהם, ויבוא לאחר זמן לעשות מהם שטיחים, או הוא או אדם אחר, שאינו מכיר בהם שהם של אדם.

וזה לשון הרדב"ז (בשו"ת, רסב):

'שאלת ממני אודיעך דעתי עלה דאמר עולא בפרק העור והרוטב, דבר תורה עור אדם טהור ומה טעם אמרו טמא, גזירה שמא יעשה אדם עורות אביו ואמו שטיחין. וקשה לי דלא אשכחנא בשום דוכתא דחשו חכמים למלתא דלא שכיחא, ודבר זה אינו מצוי כלל ואפילו עכו"ם היו מרחיקים דבר זה. תשובה: קושיא חזקה היא זו... והנכון אצלי בזה, דעור האדם מועיל לפעולת הכישוף כדתניא בגמרא לגיון העובר ממקום למקום ונכנס לבית – הבית טמא, שאין לך כל לגיון ולגיון שאין לו כמה קרקפלין. ואל תתמה, שהרי קרקפלי של ר' ישמעאל מונח בראשי מלכים. וכתב עלה רש"י ז"ל: קרקפלין – עור ראש אדם מת, וזה למכשפות במלחמה. עד כאן. – הרי לך בהדיא כי עור המת מועיל לעשות בו כישוף להנצל ממכת חרב וכיוצא בזה מכל מה שיהיה העור קרוב לאדם, תהיה פעולתה יותר חזקה, ואין לך קרוב לאדם יותר מאביו ואמו, כי מהם תכונת איבריו. ופעולה זו היתה נמצאת בזמנים קדמונים. והיו אומרים כי אין זה בזיון כל כך כיון שכוונתם לינצל בזכות אבותם ובעורותם. ואותן עורות היו שוטחין אותן בפני הנכנסים והיוצאים, או בפני הבאים כנגדם – לינצל מהם. וכן תמצא היום במעשה הסגולות והשמות, צריך להראות אותם למי שרוצה לינצל ממנו ואז תפעול הסגולה פעולתה. ולכן גזרו טומאה כדי להפריש בני אדם מן המעשה הרע הזה. והשתא ניחא, שלא היו חושבין שיש בזה בזיון אבל מן הטומאה היו נוהרין. וניחא נמי דמשום עור כל אדם אע"ג דאסור בהנאה לא היו גוזרין לפי שאין פעולתו חזקה כדפרישנא, ולא שכיח...'

ומאן דמתני אסיפא, אבל ארישא – טומאה דאורייתא – וכן פסק הרמב"ם (טומאת מת ג,יא) שעור האדם כבשר, שמטמא מן התורה. ומכל מקום כשעיבדו, ואפילו רק עשה מעשה של תחילת עיבוד (כדלהלן בע"ב) – טהור מן התורה.

ומזה יש לשמוע שהוא הדין לבשר אדם, אם ביטלוהו – נטהר מן התורה. ומכאן דן בשו"ת אגרות משה (יו"ד רלח) להתיר השתלת בשר או עור מן המת בגופו של כהן, ואין לחוש משום טומאת הכהן במגע המת. ואחד הנימוקים להתיר הוא זה, שאין לך ביטול גדול ממעשה ההשתלה בגוף אדם חי, ושוב אין הבשר מטמא. (ע"ש יתר הפרטים).

יתבי ריש לקיש וקמיבעיא ליה... אמר ליה: תיב לקבלי. יתיב ר' זירא... הוה קתני ליה... – היה חוזר שוב על דבריו, לפי שראה שר' זירא לא החשיבו משום ידיעה זו, כדרך שעשה ריש לקיש, שהושיבו לר' ישמעאל בר אבא לפניו ונהג בו הידור, כמו שאמרו על הלומד מחברו דבר אחד, לפיכך דימה שמא לא שמע יפה, וחזר על שמועתו. (עפ"י ריעב"ק)

(ע"ב) 'דאזיל בתר גישתא' – פירוש 'גישתא' – משמוש היד, אם קשה העור אם רך. (הערוך)

ארבעת מילין לגבל ולתפלה... –

'הנה להתפלל בעשרה הוא חיוב מצוה על האדם, ולא רק הדור ומעלה בעלמא, דהא לפרש"י פסחים דף מ"ו וחולין דף קכ"ב מחוייב לילך עד ד' מילין כשהוא לפניו בהולך בדרך, אף שטוב לפניו יותר ללון כאן, וגם מחוייב לחזור לאחוריו עד מיל. ונפסק כן בשו"ע סימן צ' סעיף ט"ו, ומזה מובן שעד מיל מחוייב לילך אף כשהוא בביתו, ומפורש כן בערוך השלחן סעיף כ' ובמ"ב ס"ק נ"ב... עכ"פ כיון שחזינן שצריך לטרוח הרבה מוכרחין לומר שהוא חיוב מצוה על האדם לתפלל בעשרה.

ומה שלא חייבו אף לטרוח טובא, הוא משום דאף במצות עשה דאורייתא איכא שיעורים שלא כבאיסורים שבכל אופן אסור, דלא נחשב אונס לא בהוצאת ממון ולא בטירחא להתיר האיסורין, דהא כשצריך להוציא הרבה ממון הוא אונס לפוטרו מהעשה, לכן גם טירחא היה שייך להחשיב אונס, אך הוא אונס קטן לגבי מצות הרבה, אף באלו שהן רק מדרבנן, ולכן במצוה זו דהצריכו להתפלל בצבור הקלו להחשיב זה לאונס כשהוא הלוך יותר ממיל.

והטעם אולי מכיון שעושה עכ"פ מעשה מצוה דתפלה באותה שעה, הקלו לפוטרו ממצוה זו דבצבור דוקא, אף באונס קטן זה דטירחא, ולא דמי לשאר מצוה אף דרבנן שלא יעשה כלום בענין המצוה כשיתעצל...! (מתוך אגרות משה או"ח ח"ב כז).

וכתב שם שאין להתיר לתלמיד-חכם להתפלל ביחידות מפני שרוצה ללמוד מאוחר בלילה ויקשה לפניו לקום להתפלל בצבור. וצ"ע בלשון תשובת הרא"ש (ד, יא) שמשמע לכאורה שאין בדבר איסור מדינא.

ובספר עמק ברכה (לגרא פומרנצ'יק – 'ברכות ק"ש') כתב שתפילה בצבור אינה ככל שאר חיובי דרבנן, ועל כן נראה שאסור להפסיק בברכות ק"ש לצורך תפילה בצבור, וכן עדיף ק"ש כוותיקין מתפילה בצבור. עכ"ד. (וע"ע באור הלכה נה ד"ה ומצוה; פרי יצחק ח"א ב; יביע אומר ח"א ד, ח ט; ס' הזכרון 'מנחת ירושלים' – עמ' רמד, מהגרא"י ולדינברג). וכן קריאת שמע בתפילין דוחה תפילה בצבור.

וע' בבאור הלכה (רלב ד"ה ואם), שבכל אלו שאמרו 'אם התחילו אין מפסיקין', כגון הסועד בזמן המנחה, אפילו התחיל באיסור – מן הדין אין צריך להפסיק אף אם עי"כ יאלץ להתפלל ביחידות, שלא הטריחוהו חכמים בדיעבד להפסיק מעיסוקו. ובספר 'תפילה כהלכתה' כתב שיש למחות ביד בעלי החנויות שמתפללים ביחידות. ולכאורה לפי דברי הבאור-הלכה הנ"ל אין כאן עבירה, ואין למחות. (ובלא"ה במקום הפסד ממון מותר, אך לא במקום מניעת ריוח. ע' משנ"ב צ סקכ"ט; שבט הלוי ח"ד ז).

וכן זקן שקשה עליו ההליכה לבית הכנסת, וכן מי שתש כחו, הגם שלא נפל למשכב – כתבו הפוסקים (ע' משנ"ב צ סקכ"ט; שו"ת משיב טעם מג) שמותר לו להתפלל ביחידות.

ואולם, כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ו כא, ג), שאסור לאדם ללכת לשם תענוג בעלמא, ללא סיבה של פרנסה או רפואה וכדו', למקום שאין בו מנין, שאסור להכניס עצמו למצב שתתבטל מצוה דרבנן. (ועע"ש לו).

ובנידון שדן באגרות-משה, אודות מניעת לימוד עד שעות מאוחרות, היה מקום לדון גם זאת באופנים מסוימים כשאר טירחות הנזכרות, שלא הטריחוהו בהם להתפלל בצבור. וכן יש מקום לדון כאשר מלמד לאחרים – ע' להלן קלג. במה שאמרו על אביי שלא נשא כפיו משום אונס, ופרש"י שהיה עוסק לתלמידיו בעת שהצבור נאספרים לבית הכנסת. וצ"ע.

דף קכג

'אבל לאחריו אפילו מיל אחד אינו חוזר. רב אחא בר יעקב אמר: ומינה, מיל הוא דאינו חוזר הא פחות ממיל חוזר' – יש מדייקים מכאן לשאר מקומות שנקטו לשון זו 'אפילו...'. – שבדוקא הוא. (ע' תרומת הדשן עד). ואולם אין הדבר מוסכם בין הראשונים – ע' במובא לעיל מז.